

kevesebb naplójegyzet, lévén ez a helyzet nem a legalkalmasabb az írásra. De még így is iszonyatos képek tárulnak elénk a front összeomlásáról, a fejesztett menekülésről, amikor a sokkal jobban felszerelt német katonák nem engedték járműveikre felkapaszkodni, puskatussal verték, lökdösték le róluk szerencsétlen, összefagyott magyar sorstársaikat. Késérű szavakkal írják le a gyakorta éhező katonák megdöbbenésüket és értetlenségüket, midőn azt látták, hogy a front mögötti élelmiszerraktárakat felgyújtották – nyilván azért, hogy tartalmuk ne kerüljön az elenséghez.

Gazdag képanyag is élénkíti a kiadványt, amelyben láthatjuk a harc-
téri mindennapok egy-egy pillanatát megörökítő fotókat, továbbá rajzo-
kat, karikatúrákat, kéziratos naplórészletet, az egyes csatákról vagy harc-
állásokról készített térképeket... stb.

Mindezek alapján bizvást elmondhatjuk: Pihurik Juditnak az a kísér-
lete, amelyet könyve első mondatában megfogalmaz – hogy szubjektív
források alapján mutassa be, miként élték meg a magyar katonák a keleti
hadszíntérnek ezt a kataklizmáját – sikerrel járt. Műve szemléletesen
bizonyítja, hogy lehetséges tudományos színvonalú szubjektív történel-
met írni.

Licskó György

Agitátorok, szervezők, aktivisták – avagy hogyan épül a nemzet?*

Létezik-e egyáltalán a „nemzet” megjelöléssel illetett, mindennapjaink-
ban is oly gyakran megidézett entitás? Ha igen, mit is érthetünk alatta?
Ha nem, akkor pedig miért gondoljuk mégis úgy, hogy létezik? A fenti
és a belőlük leágazó kérdések csokra éppenséggel nem új, az aktuálisan
érvényesnek gondolt válaszok azonban folyton változtak és változnak.
Nem csak a politikában, hanem a társadalomtudományok minden érint-
ett ágában is. Az örökké létezett és létező, az ember világának elenged-
hetetlen alkotóelemét jelentő közösség képe helyére a történeti jelen-
ségként, emberek csoportjainak alkotásaként létrejött, vagy tudatos
vállalásként megélt csoport eszméje lépett, amely lehet társadalmi rea-

litás és intézményesült forma, de akár „képzelt közösség” is. Lassan
másfél évtizede egyre többen megkérdőjelezzik magának a közösségnek
a létét is, mondván a nemzeti azonosság-tudat nem egyfajta minden pilla-
natban fontos idea az emberek életében, hanem valami sokkal esetlege-
sebb, véletlenszerűen jelentkező, helyzethez kötött. A nemzetek nagy,
átfogó koncepciója helyett leginkább azt ismerhetjük meg, ahogy egyes
társadalmi szereplők kidolgozzák és különböző társadalmi cselekvések
során alkalmazzák a nemzet eszméjét, akár egyedi események értelmezé-
sére és elrendezésére, akár azoktól függetlenül, de mindenképpen saját
céljaik szolgálatában.¹

Rogers Brubaker utóbbi elmélete, melyre Judson is hivatkozik, egyúttal
módszertani revíziót is jelent. Kiindulópontja az, hogy amennyiben kuta-
tásaink a nemzetre, egy entitásra irányulnak, akkor óvakodjunk attól,
hogy eleve elfogadjuk elemzési kategóriaként azokat az egyébként gya-
korlati fogalmi kereteket, melyeket valójában ideologikus alapon dol-
goztak ki azok, akik a nemzet egyféle koncepciójának érvényességében
érdekeltek. Amennyiben a nemzetet valóban konstruált közösségként
kezeljük, akkor nem tekinthetjük valós entitásnak. Tehát ha nem akar-
juk, hogy még vizsgálódásaink megkezdése előtt fogságba ejtsen minket
a dolgok egyetlen perspektívája, akkor nem elsősorban a nemzetet kell
vizsgálat alá venni, hanem sokkal inkább a nemzetiség, a nemzethez
tartozás (*nationhood*) megalkotásának folyamataira és társadalmi műkö-
désére érdemes koncentrálni, akár mindennapi és helyi szinten, mintsem
a nemzet fogalmára. Eleve adott nemzet nincs, csak egy társadalmi jelen-
ség, ami különböző helyzetekben másként jelentkezhet és mást jelenthet.

Brubaker szemléletváltása szociológiai és antropológiai kutatások sora
mellett történeti vizsgálódások egy új irányát is ösztönözte. Ezek a mun-
kák,² melyek legjelentősebbjei sajátos módon a mai Csehország 19–20.
századi történetéből merítik témájukat, arra keresik a választ, hogy az
egykorú ideológiák és politikusok számára megkérdőjelezhetetlenül el-
sődleges nemzeti hovatartozást miként élték meg, miként tették magu-
kévá, miként módosították vagy éppen utasították el a mindennapok-

¹ ROGERS BRUBAKER: *Ethnicity without groups*. Harvard University Press, Cambridge, 2004. Magyarul: Uő: *Csoportok nélküli etnicitás*. In: KÁNTOR Zoltán–MAJTÉNYI Balázs (szerk): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*, Rejtjel, Budapest, 2005.

² A teljesség igénye nélkül: JEREMY KING: *Budweisers into Czechs and Germans. A local history of Bohemian politics, 1848–1948*. Princeton University Press, 2002; CHAD BRYANT: *Prague in Black. Nazi Rule and Czech Nationalism*. Harvard University Press, 2007; TARA ZAHRA: *Kidnapped Souls: National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900–1948*. Cornell University Press, 2008.

* PIETER M. JUDSON: *Guardians of the Nation. Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria*. Harvard University Press, Cambridge, 2006. 332.

ban az „egyszerű” emberek? Hogyan módosították azt helyi viszonyok, praktikus problémák vagy éppen másfajta érdekek? Vajon meddig volt alkalmazható egy-egy nemzetdefiníció a társadalmi életben, mennyire volt megfeleltethető az egyéni önazonosságnak, az ahhoz is kötődő cselekvésnek? Miként módosult ez utóbbi az idők során, egyáltalán miként lett „nem nemzeti” egyénekből és csoportokból „nemzeti”?

Pieter M. Judson könyve szerzőjének az első fejezetben is kifejtett szándéka szerint ebbe a sorba illeszkedik. Célja kihívást intézni azokhoz a történettudományban érvényes megközelítésekhez, melyek – sokszor szándékuk ellenére, tudattalanul – olyan módszertani és elméleti kiindulópontot választanak a nemzettel és a nacionalizmussal összefüggő kérdések vizsgálatára, ami csak egy teleologikus eredményhez, a nemzet kivételes történeti jelentőségének igazolásához vezethet. Választott témája az Osztrák–Magyar Monarchia cislajtán részében a 19. század második felétől zajló küzdelem németek és csehek, szlovénok, olaszok között az úgynevezett „nyelvi határvidékek” (*Sprachgrenze*) megvédése és megszerzése érdekében. Kiindulópontként elutasítja azt a felfogást, miszerint a nyelvi határvidékeken élők számára a nemzeti hovatartozás egy eleve adott és elfogadott kategória lett volna – ráadásul a nacionalista politikai mozgósítás keretében hangoztatottak szerint a beszélt nyelvnek megfelelően –, és mindenekelőtt azt veszi górcső alá, hogy a politikai nacionalizmusnak a helyi közösségekben megjelenő vagy azokkal foglalkozó képviselői – őket minősíti aktivistáknak – miként próbálták elérni, hogy az emberek tudatosan azonosuljanak egy-egy nemzeti közösséggel és ennek alárendeljék mindennapjaikat. (Nevezhetjük ezt akár nemzetépítésnek is.)

Azt ígéri tehát, hogy a korszak eseményeinek kortárs nacionalista értelmezéseit vizsgálja felül kritikus szemmel, és megkísérli azokat ütköztetni saját bizonytalanságukkal (például a magabiztos hangvételnek elmentmondó hisztériával nyelvhasználat, vegyes házasságok stb. kapcsán) és a helyi lakosok eredendően „nem nacionalista” beállítottságával, valamint bemutatja a nacionalista aktivitás legfontosabb formáit és terepeit. Ennek során részletesen foglalkozik az egyes nemzeti nyelveken folyó oktatás problémájával (2. fejezet), bemutatja, miként vált az iskola a nemzet erősítőjévé a nacionalista aktivisták számára, hogyan használták ki az egymáshoz felettébb hasonló iskolaszövetségek a jogrend kínálta lehetőségeket állami fenntartású oktatási intézmények létrehozására, és miként váltak ezek konfliktusok tárgyává. Foglalkozik magukkal az aktivistákkal és megjelenésükkel a falvak világában (3. fejezet), bemutatja hatásukat és a lakosság viszonyát hozzájuk és eszméikhez.

Ez utóbbiak erősen kötődtek ahhoz az önképhez, miszerint a nemzeti aktivisták – jelentős részük hivatalnok, tanár stb. – az elmaradott falusi világ átalakítói, modernizálói, amit a helybeliek korántsem találtak magától értetődőnek. A nemzeti szervezetek, szövetségek, egyesületek a 19. század utolsó évtizedeiben már nem feltétlenül elégedtek meg a „határok” védelmével, hanem „elveszett” vagy „veszélyeztetett” nemzeti területek „visszahódítására” is kísérletet tettek, például telepítési akciók formájában (4. fejezet). Ezek azonban korántsem garantálták a vágyott végkifejletet, a telepések beilleszkedése a helyi közösségekbe messze nem volt problémamentes, és itt sem maradt el a német vagy szlovén nacionalisták számára nehezen érthető szokások felvétele, vegyes házasság, az „idegen” nyelv használata stb. Ezzel együtt a telepítési akció arra mindenképpen lehetőséget adott, hogy azt sikerként beállítva az aktivista szervezetek saját magukat legitimálják. A telepítéshez hasonlóan a turizmus fejlesztése (5. fejezet) is a gazdasági aktivitást próbálta összekapcsolni a nemzetépítéssel, amikor a meglátogatandó tájakat, helyeket, eseményeket (például egy újraértelmezett falusi passiójátékot) a nemzeti táj részeként vagy a nemzeti hagyományok autentikus tereként mutatták be az utasoknak, számos esetben sikerrel. Végül azt is leírja, hogy a különböző indíttatású szereplők és külső megfigyelők miként értelmezték át és közvetítették kifelé nemzeti konfliktusként az erőszak lokális (bár nem egy esetben idegeneket is magában foglaló) kitöréseit (6. fejezet), és vázolja a folyamatot, melynek során a kezdetben inkább bizonytalan és cseppfolyós „nyelvhatár” egyre inkább tényleges realitássá vált a két világháború között (7. fejezet).

A mindenekelőtt a német nacionalista aktivista szervezetek sajtójának bevonásával, de emellett rendőrségi és helytartósági iratok segítségével végzett elemzés végkövetkeztetése szerint a 19. század végi falusi lakosság az úgynevezett nyelvhatáron sokkal összetettebb módon viszonyult a nemzet kívülről, az aktivisták által propagált fogalmához, mint azt éppen az utóbbiak szerették volna. A vidéki közösségek tagjai számára a nemzet csak egy volt az azonosulási lehetőségek közül, nem feltétlenül elsődleges és semmiképpen sem olyan mértékben fontos, hogy könnyen lemondjanak hasznos, gyümölcsöző vagy csak bejáratott szokásaikról. (Például a gyerekek iskoláztatásáról a másik nyelven, gyerekcseréről más nyelvű családokkal, a vegyes házasságokról, egy kocsmá „idegennek” történő eladásáról stb.) Maga a nyelvhatár tehát nem elsősorban szociológiai jelenség volt, hanem nacionalista innováció, diszkurzív kategória, ami éppen azt a célt szolgálta, hogy szilárdan elkülönítsék a túlzottan is összekeveredett közösségeket. Mindezek ellenére, részben az aktivisták lele-

ményességének köszönhetően, évtizedek során a nyelvhatár valóban azzá vált, aminek sokan kezdettől fogva látni szerették volna. Ám Judson szerint ez nem igazolja, hogy ez a végkifejlet eleve elrendelt lett volna, és nem csak azért, mert mindehhez szükség volt a második világháború alatti és utáni erőszakos népességmozgásokra is.

Ha Pieter M. Judson pusztán annak történetét szeretne megírni, hogy miként működik ez a nemzeti tartalmú politikai aktivitás, nemzetépítés, hogyan jelenik meg és miként kerül befogadásra vagy elutasításra a nemzet ideája olyan közösségekben, melyek számára ez újat jelent (nevezhetnénk ezt a nemzetdefiníció politika- és társadalomtörténetének is), akkor a kritikusnak nem sok bíráltnivalója lenne a jól megírt munka kapcsán. Judson azonban, talán figyelmetlenségéből, talán óvatlanságból, túlterjeszkedett ezen a témán, és ennek következtében számos módszertani meggondolatlanságot, hibát lehet a szemére vetni. Olyan mértékben, ami már-már a kötet végső konklúziójának megkérdőjelezésére is alkalmas lehet.

Egyfelől tényleg túlterjeszkedésről van szó, nem szűkíti le kellőképpen eredményei érvényességét.³ Noha valóban néhány esettanulmánnyal van dolgunk – Dél-Tirolból, Sv. Ilj dél-stájerországi (ma Szlovénia) faluból, Hořice és Kašperské Hory dél-csehországi településekről –, anélkül tekinti az általa feltártakat érvényesnek a Monarchia egész osztrák felére, hogy ezt bármilyen módon igazolná. Mindezt felerősíti nyelvezete is. Judson, nyilván részben azért, hogy az ehhez olykor szükséges körülményes fogalmazás ne terhelje az olvasót, sem a mű tárgyára, sem eredményei érvényességére vonatkozóan nem alkalmaz pontosabb lehatárolást, akár földrajzi értelemben, akár a teoretikus kiterjeszthetőség kapcsán. Az olvasóban minduntalan azt az érzést keltheti, hogy az általa elmondott történet(ek) nem egyediek, hanem olyan mértékben általános érvényűek, hogy ha keresni kezdenénk, mindenhol ugyanezzel szembeülnénk.

Pedig e konkretizálás felettébb lényeges lenne, elvégre választott esetei, példái nem csupán térben és időben jól behatároltak, hanem ezen belül az adott helyi közösségek belső jellegzetességeit tekintve is, és talán nem lett volna nehéz olyan helyi közösségeket is szemügyre venni, melyek a kötetben vizsgáltaknál sokkal kevésbé voltak homogének kulturálisan, szokásaikat vagy értékrendjüket tekintve. Dél-Csehországban, Dél-Tirolban vagy Dél-Stájerországban valóban a nyelvi különbség lehetett a legin-

kább számottevő (bár egy ízben – 118–119. – maga Judson is említi a protestáns-katolikus ellentétet, ez azonban nem jelenti, hogy alaposabban fontolóra venné az ilyen jellegű törésvonalak jelentőségét), és talán logikusnak is tűnhetett, hogy olyan helyekre fókuszáljon, ahol a nyelvi választóvonal a legfontosabb, hiszen a „nyelvhatár” fogalmának létrehozása a kötet egyik fontos témája. Másfelől azonban ezt előzetes megfontolásként nem közli a közönséggel, ahogy nem szűkíti le ennek megfelelően következtetései érvényét sem. Holott könnyű olyan eseteket, helyeket is találni, ahol a nyelvi mellett egyéb – vallási, civilizációs, szociális – választóvonalak is szabdalhatták a közösségeket, így például Bukovinában, Kelet-Galíciában.

Miért lett volna mindez hasznos és fontos? Mert amíg egy dél-csehországi falun belül sokszor még a mindennapi, kispolgáriusuló civilizáció is hasonló lehetett (erősen leegyszerűsítve: sör-virslisramli), ezzel szükségszerűen Judson tézisének alátámasztva, addig egy töredezettségesebb, szabdaltabb közösség esetében már nem biztos, hogy ilyen könnyű lett volna igazolnia a falusi lakosok visszafogott lelkesedését vagy éppen érdektelenségét a nemzeti konfliktus aktivisták által megjelenített koncepciójával kapcsolatban. Némileg önkényesen a Monarchia ebben a kötetben nem vizsgált feléből véve a példát: egy erdélyi szász faluban mindenki számára nyilvánvaló lehetett, hogy „szásznak” vagy „románnak” lenni nem pusztán nyelvi kérdés, még csak nem is evangélikus vagy görögkelti vallás kérdése, és nem is pusztán kívülről behozott különbségtétel. Ezekben a községekben számtalan egyéb jellegzetesség, szociális, civilizációs, gazdasági, foglalkozási, térszerkezeti törésvonal kínált alkalmat arra, hogy az embereket akár egy külső megfigyelő is sikeresen sorolja be ezekbe az – egyébként a lakosok számára is valódi tartalmat hordozó – csoportokba. „Szásznak” lenni lényegében egyet jelentett azzal, hogy valakinek van művelhető földje, ezeken román napszámosokat alkalmaz, a román pásztor gondoskodik a birkáiról; hogy tud írni-olvasni; hogy a falu belső részén lakik és nem a peremén; hogy beleszólhat a községi földek hasznosításába. (Amíg például Judson forrásai alapján az általa bemutatott községben a 19. század vége előtt a földbirtoklás kérdése csak viszonylag kevésbé számított nemzetiesített problémának, addig egy, a szász falvaknak kiküldött 1878-as kérdőívre adott válaszok – ez minden bizonnyal a presbitérium, tehát számos helyi gazda állásfoglalását is jelentette – kifejezetten azért javasolták a községi földek felosztását, hogy azok soha ne juthassanak román kézbe.) Mindez még akkor is egyértelműen kapcsolódott a csoporttagsághoz, ha esetleg a „szász” fogalom nem feltétlenül egyezett meg azzal, ahogy ma használjuk. Rész-

³ Peter THALER: On Pieter M. Judson: Guardians of the Nation. *Slavic Review*, 2009/1. 157.

ben azért is, mert a két csoporthoz tartozó egyének korábbi, a rendi jogállásukban is kifejezésre jutó különbségéből eredt, még ha időközben fokozatosan és folyamatosan át is értelmeződött.

Mindezzel nem azt akarom mondani, hogy a szászok példája általánosítható lenne és a Monarchiában máshol is feltétlenül ez volt a helyzet. Csupán arra szeretném felhívni a figyelmet: ahogy a szászok példája alapján sem jelenthető ki, hogy az ilyen jellegű helyi törésvonalak mindenhol jelentőséggel bírtak a nemzeti közösség elhatárolásában, úgy korántsem biztos, hogy Judson példái általánosan érvényes modellt jelentenek. Éppen ezért magát a lehetőséget és a problémát határozottan érdemes lett volna felvetni és valamilyen formában foglalkozni vele.

Módszertanilag ebből az következett volna, hogy alaposan megvizsgálja az egyes községeket, helyi források, valamint a néprajz, az antropológia, történeti szociológia stb. segítségével megpróbálja feltérképezni, hogy milyen lehetséges törés- és választóvonalak azonosíthatóak még az aktivisták megjelenése előtt. Ezt a munkát azonban, ahogy arra a kötet más ismertetői is rámutattak, Judson csak töredékesen végezte el, munkájában a helyi jelentőségű források közül keveset használt.⁴ Vajon voltak-e külön vallási ünnepek, tiszteltek-e különböző szenteket, voltak-e különbségek a szociális helyzetben, nem jártak-e külön kocsmákba, nem volt-e külön törzsasztaluk, dalrepertoárjuk stb.? De nehezen érthető az is, hogy az elemzésből kimaradt például a Reichsrat választások eredményeinek értelmezése, holott azokon számos kifejezetten nemzeti irányultságú politikai erő versengett a helyiek szavazataiért, egy újabb lehetőséget adva a nemzeti törésvonalak, határok megvonására. (A helyi választásokkal foglalkozik Sv. Ilj esetében, de ezzel kapcsolatban sem igazán tér ki arra az ellentmondásra, hogy az elvileg indifferens falusiak miért fogadják el, hogy szavazataikért nemzeti alapon versengenek a pártok, melyeknek célja a másik nemzet kiszorítása az önkormányzati képviselő-testületből.) Mindez nem könnyű feladat, de nehezen megkerülhető, hiszen a kutatások eredményének helyi érvényessége lényegében csak ilyen módon lenne eldönthető.

Van ennek a hiányosságnak egy másik következménye is. Judson könyvének, éppen a helyi közösség árnyalt bemutatásának hiánya miatt, akár olyan olvasata is lehet, mintha a békés, boldog, idilli falvakat egyszer csak feldúlták volna a kívülről érkező aktivisták és mindenféle konfliktus

tust keltettek volna ott, ahol ilyet korábban nem ismertek. Holott Judson, helyi mélyfúrások hiányában, nem azt igazolja, hogy az aktivisták megjelenését megelőzően a nyelvhasználatukat tekintve különböző emberek nem különböztették meg magukat egymástól, csak azt, hogy olyan módon, ahogy ezt a kívülről érkezők elképzelték, szerették volna és ideálisnak tartották, viszonylag ritkán tették, és nem feltétlenül láttak ellenséget a másokban.

Judson, miközben a másik nemzethez tartozók fogalmának és az ezekhez való viszonyának a nyomába szegődik, nem foglalkozik általában a „másság” kérdéseivel, csak a „nemzeti mássággal”. Ennek következtében az a probléma sem került előtérbe, hogy az esetleges korábbi törésvonalak milyen hatással voltak, lehettek az aktivisták tevékenységére, befolyásolták-e kudarcaikat és sikereiket, és ha igen, miként? Vajon a nemzetiesítés nem jelentette-e legalább részben azt is, hogy az aktivisták képesek voltak régi törésvonalakat, elhatárolásokat immár nemzeti alapon újraértelmezni és újradefiniálni?

A kötetből úgy tűnik, mintha Judson csak a „nem nacionalista” és a „nacionalista” bináris oppozícióját tudná elképzelni. (Sokatmondó ennek kapcsán az a gondolatmenete – 172. –, melyben a falusiak vonakodását attól, hogy megfeleljenek a városi turizmuszervezők szolgáltatási követelményeinek – szállás minősége, rendszeres időjárás- és hójelentések stb. –, a „nem nacionalista” falusi lakosok reakciójaként értelmezi a turisták érkezésére. Mintha a turizmus egyik – városi, modern – koncepcióját elvetni, vagy annak gazdasági fontosságát megkérdőjelezni egyúttal szükségszerűen a nacionalizmus elutasítása is lenne, holott annak számos egyéb oka is lehet.) Ebben a kettősségben gondolkodva azonban lényegében meglegpszik annak cáfolatával, hogy a falusiak a városi aktivisták módjára lettek volna nacionalisták, elvégre ez egyúttal azt is jelenti, hogy „nem nacionalisták” voltak. Holott eme két szélső pozíció között nyilvánvalóan inkább egy kontinuum található, amelyben a nemzeti elkötelezettségnek számos formája és kifejeződése lehet (részben éppen ez volt az aktivisták Judson által bemutatott frusztrációjának is az oka) anélkül, hogy ez magának a nemzeti azonosságtudatnak a létét kérdőjelezné meg. Ezzel összefüggésben az is megfontolásra érdemes lenne, hogy vajon mely szituációk, interakciók, események hívták elő vagy éppen fedték el a nemzetiesítő vagy legalábbis elkülönítő értelmezéseket. Például a háború alatt különböző nemzeti szervezetekben tartott hazafias előadásokat Judson úgy értelmezi (224.), hogy a németesség eszméje helyett az osztrák szabadság és kultúra védelmét helyezték előtérbe. Ám ha figyelembe vesszük, hogy a Monarchia ellenségei mégis csak kéz-

⁴ Peter HASLINGER recenziója a Habsburg-net számára: <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2009-1-051>

zelfogható és többnyire valamilyen nemzetiesítő képpel ábrázolt államok voltak (többek között a pánszlávizmust megtestesítő Oroszország, vagy éppen Szerbia), akkor ebben az összefüggésben, ezen ellenfogalmakkal meghatározva a mégoly visszafogott fogalomhasználatnak is nemzeti implikációi voltak

Összességében Pieter M. Judson könyve mindenekelőtt azt mutatja be sikeresen, hogy a nemzeti eszme aktivistái milyen területeket találtak a nemzeti közösség meg- és elhatárolására, milyen módszereket, technikákat alkalmaztak ennek során. Meggyőzően mutat rá, hogy a nemzetépítők által elképzelt, gyakran meglehetősen rigid és a valóságtól elrugaszkodott közösségkoncepciók megvalósítása könnyen zátonyra futhatott a helyi közösségek valóságán. Ebben az értelemben a munka sikeres hozzájárulás a nemzetfogalom alkalmazásának politika- és társadalomtörténetéhez. Ám mindezek ellenére következtetései nem egy ízben túlzottan nagy igényűek lettek, különösen a helyi világok „valóságát” illetően, és ezeket módszertanilag és forrásait tekintve nem sikerült kellőképpen megalapoznia.

Egry Gábor

Jemnitz János: James Keir Hardie*

Történeti életrajzot nem könnyű írni. A szerző kétféleképpen oldhatja meg a feladatot. Az egyik esetben legfőképpen a történelmi folyamatokra figyel. A história vezető figurái, személyiségei így mintegy alárendelt szerepet kapnak eszmefuttatásaiban. A másik variációban, épp ellenkezőleg, a történelmi események jelentős szereplői, nagyjai kapnak kitüntetett helyet; inkább az ő viselkedésük, cselekedeteik és elhivatottságuk, céljaik és elveik kerülnek bonckés alá, és a történész ez utóbbiak alapján értékeli a történelmi eseményeket és fordulataikat.

Természetesen szó sincs teljes elkülönülésről, inkább csak más-más hangsúlyokról, s arról, hogy amikor a történelmi személyiségekről olvasunk, és megpróbáljuk elhelyezni őket a történelem hullámzaiban, az így nyert kép sokkal markánsabban kötődik az ő személyes élményeikhez, értékeikhez és elveikhez. Nem vitás, ez a kép szubjektív, hiszen – akarva-akaratlan – erősebben tükrözi a személyiség gondolko-

dásmódját. Ez azonban nem torzítja szükségképpen a múltat, inkább közelebb hoz bennünket a különböző történelmi érdekek értelmezéséhez. Nem mindegy ugyanis, hogy a történész egy munkásvezért, egy tőkést vagy egy politikust választ hőséül. Ha hű akar maradni a történelmi valósághoz, érzékeltetnie kell az adott kor, a történések reális osztályviszonyait. Ez azonban egy általánosító, száraz és „kitisztított” történelemszemlélettel gyakorlatilag lehetetlen. A politika és története a gyakorlatban mindig szorososan kötődött a társadalmi csoportok és osztályok érdekeinek alakulásához.

Az elmúlt évtizedek társadalmi változásai átalakították a politika terénümát, s napjainkban a politika majdhogynem önálló szakmává nőtte ki magát. Alapjában ez mégsem cáfolja meg a kiindulópontot, vagyis hogy a politikatörténet ábrázolásában ma is helye van az általános történelmi trendek vizsgálatának, mind pedig azon személyiségek bemutatásának, akik egy-egy időszakban jelentős szerepet vállaltak az események alakításában, befolyásolásában.

Jemnitz János munkájában egy igen eredeti alkatú, legendás munkásvezér, Keir Hardie életét, küzdelmét írja meg a tőle megszokott alapos-sággal. Könyve kitűnő példája annak, hogy bár e korszakkal a történészek kötetének sokasága foglalkozik, teljes képet a brit munkások és mozgalmuk történetéről igazából csak akkor kaphatunk, ha nagy történelmi egyéniségeit is megismerjük.

Jemnitz János könyve, műfaját tekintve, politikai életrajz. Jemnitz szinte végigéli hősével a tárgyalt történelmi időszakot. Arra is módot nyújt az olvasónak, hogy Hardie méltatása közben megismerje a korabeli munkásmozgalmat, a nagy társadalmi összecsapásoktól, az „új unionizmustól” kezdve a Munkáspárt megalakításáig, és a nemzetközi szocialista mozgalom, a II. Internacionálé fejlődésének ezt követő ígéretes szakaszaig.

Hardie bemutatását gyermekkorától kezdi. Hitelesen ábrázolja a proletárcsalád gyermekének nehéz sorsát. Élethűen rajzolja meg azokat a motívumokat, amelyek elősegítették Hardie szocialista munkásvezérré válását, és ezzel együtt lehetővé teszik egyéniségének a megismerését. Miközben pedig Hardie életútját követi a kor tényleges kulisszái között, híven megmutatja a munkásmozgalom harcait, sikereit és nehézségeit, alkalmankénti botladozásait.

Hardie nem egyszerűen együtt élt osztályával, főleg a bányászokkal, hanem egyszersmind ihlette is munkáskollégáit. E tekintetben jelentős volt a munkásfolyóiratok, a *The Miner* és a *The Labour Leader* létrehozásában és működtetésében betöltött szerepe: Hardie egyszerre volt munkásvezér, újságíró és politikus. Napjainkban, amikor a tömegkom-

* JEMNITZ János: *James Keir Hardie*. Volos Bt., Mogyoród, 2007. 198 p.